

Izveštaji Državne realne gimnazije u Sušaku

Jonke, Ljudevit, (1907.–1979.), Spomenica preminulim akademikima, sv. 8, JAZU, Zagreb, 1980.

Matejčić, Radmila, Kako čitati grad. Rijeka jučer, danas, Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1990.

Povijest Rijeke, ur. Danilo Klen, Skupština općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1988.

Rački, Andrija, Prilozi k povijesti grada Sušaka, Sušak, 1947. (pretisak: Skupština općine Rijeka i Izdavački centar Rijeka, Rijeka, 1991.)

Samardžija, Marko, Ljudevit Jonke, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1990.

Stolac, Diana, Riječki filološki portreti, Filozofski fakultet Rijeka, Rijeka, 2006.

Zbornik radova s dvodnevnog znanstvenog skupa uz 365. godinu osnutka Gimnazije, Prva sušačka hrvatska gimnazija u Rijeci, Rijeka, 1993.

Sažetak

Diana Stolac, Filozofski fakultet u Rijeci

UDK 811.163.42-26(091), znanstveni članak,

primljen 3. svibnja 2007., prihvaćen za tisak 1. rujna 2007.

Jonke's Sušak Years

The subject of this article is Jonke's work in the Sušak Grammar School from 1933 to 1940, at the time of forcible separation of Rijeka and Sušak. Jonke's work is placed within the context of education in Rijeka and the then political situation. The paper brings data found in the scarce archives about Jonke's work in the State Boys' General Programme Grammar School in Sušak.

LJUDEVIT JONKE I JUGOSLAVENSKI JEZIČNI UNITARIZAM

Nataša Bašić

 ostavštini dr. Mate Ujevića, pohranjenoj u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, nalazi se evidencijska knjižica članova Društva za hrvatski jezik, u kojoj je pod rednim brojem 230. s nadnevkom 1. III. 1938. upisano ime Ljudevita Jonkea, tada gimnazijskoga profesora u Sušaku.¹ Jonkeov pristup Društvu za hrvatski jezik, kojemu je svrha bila

¹ Zahvaljujem kolegi Dragi Pažinu iz Zbirke rukopisa, starih i vrijednih knjiga NSK, koji me upozorio na arhiv Društva za hrvatski jezik u Ujevićevoj ostavštini.

„njegovanje hrvatskoga jezika, t. j. njegovo unapređivanje, čuvanje njegova duha i nastojanje oko pravilne njegove upotrebe na svim područjima govora i pisanja“,²

znakovito posvjedočuje njegov profesionalni i životni izbor te ocrtava polazišni okvir za razumijevanje njegove kasnije zauzetosti i borbe za afirmaciju hrvatskoga jezika u sukobu s novojugoslavenskim jezičnim unitarizmom u kojoj je, na kraju, pao kao jedna od žrtava u čistkama intelektualne elite nakon sloma Hrvatskoga proljeća 1971. U toj je borbi bilo uspona i padova, dobrih i manje dobrih odluka, velikih strukovnih izazova i još većih političkih ograničenja. Jonke je u nju uložio sav svoj autoritet jezičnoga i jezikoslovnoga znalca, iznoseći u javnost obilje do tada nepoznatih ili zanemarenih podataka iz hrvatske jezične povijesti, napose iz XIX. st., kojima će privlačiti pozornost povjesničara hrvatskoga jezika ne samo

„dokle žive Jonkeovi suvremenici koji poznaju širi kontekst u kojem se ta djelatnost odvijala“ (Tafra, 2007.: 105.),

nego dok se cjelovito ne raščlane jezikoslovni argumenti kojima je nastavio izgrađivati i dorađivati znanstvenu postavku o samobitnosti hrvatskoga jezika te o pravu hrvatske kulturne i znanstvene zajednice da o pitanjima hrvatskoga jezika odlučuje suvereno.

Jonke je među rijetkim jezikoslovcima u nas koji je tvrdio da se jezična politika vodi snagom znanstvenih, a ne političkih argumenata. Vjerovao je u konačnu pobjedu prvih i onda kada se 1967. godine, pod političkim pritiskom, zauzimao za dopunu i osuvremenjivanje Novosadskoga dogovora (Jonke, 2000. – 2001.)³ u trenutku kada je mnogima bilo posve jasno da o hrvatskom jeziku i pravopisu nema smisla pregovarati ni raspravljati sa stranom koja krši i krivotvori odluke toga istoga dogovora i kada je nakon objave Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika otpočeo iz Beograda novi val provokacija, političkih progona i osuda. Taj se Jonkeov prijedlog doimlje anakronim ne samo s današnjega nego i s ondašnjega gledišta, no razumljiv je u kontekstu njegova razmišljanja da svaki narod ima suvereno pravo razvijati kulturu, jezik i književnost po svojim potrebama i prirodnim pravima, priznajući ista ta prava drugim narodima te da

„jezična politika treba da se vodi po naučnim principima jer ono što je naučno opravdano, to je ujedno i politički opravdano, a ono što je kadšto politički obrazloženo nije uvijek i naučno opravdano“ (Jonke, 2000.–2001.: 334).

Jonke je naime čvrsto vjerovao da su znanstvene činjenice na hrvatskoj strani te da će hrvatski znanstveni razlozi nadvladati politikantske manipulacije beogradskih

² Navedeno prema 2. točki Pravila Društva za hrvatski jezik, koja je odobrila Kraljevska banska uprava Savske banovine 17. veljače 1937. u Zagrebu.

³ Članak iz 1967. godine posmrtno je tiskan u Zaprješkom godišnjaku. Napisan je u skladu s gledištem Izvršnoga komiteta CK SKH da je Novosadski dogovor „osnova (...) za daljnje stručne i političke razgovore o jeziku“ (v. Jezik, 1967.–1968.: 67).

jezikoslovaca i omogućiti nesmetan razvitak ne samo hrvatskomu književnomu jeziku nego i srpskomu, bosanskohercegovačkomu i crnogorskomu kao izrazima kulturnoga i povijesnoga identiteta četiriju različitih naroda⁴ i četiriju različitih književnih jezika, koje je povezivala slična novoštokavska narječna osnovica (Jonke, 1970.).

Razloga je za takvo Jonkeovo gledište bilo više. Poniknuo u krugu hrvatskih jezikoslovaca, književnih povjesničara, leksikografa i bibliografa okupljenih oko Društva za hrvatski jezik (1936.) i Pokreta za hrvatski jezik (1938.) – Stjepan Ivšić, Blaž Jurišić, Kruno Krstić, Petar Guberina, Bratoljub Klaić, Julije Benešić, Tomo Matić, Slavko Ježić, Mihovil Kombol, Pavao Tijan, Marijan Stojković, Jozo Dujmušić, Antun Šimčik⁵ – mogao je iz neposredne blizine pratiti rad tih dviju institucija koje su nastale kao odgovor na velikosrpsku jezičnu politiku kraljevske Jugoslavije te procijeniti znanstvenu snagu argumenata kojom se hrvatska strana suprotstavljala beogradskim presezanjima. Hrvatski su filolozi o hrvatskom jeziku i pravopisu razmišljali i pisali na temelju povijesnih činjenica i književne građe, a ne na temelju kratkoročnih potreba jugoslavenske politike, koja je tu povijest prikriovala ili krivotvorila, istodobno popunjujući praznine u srpskoj kulturno-jezičnoj povjesnici djelima tuđih kultura i tuđih jezikoslovlja. Prihativši moderno strukturalističko jezikoslovlje i njegovu razdiobu jezika i govora, odnosno organskih idioma i književnoga jezika (Jurišić, 1933.–1934.; Guberina, 1938.–1939.), ta je skupina na suvremenim jezikoslovnim temeljima izgrađivala novu slavističku znanstvenu disciplinu – kroatistiku.

Njezini su se znanstveni obrisi počeli nazrijevati već na prijelomu 19. u 20. stoljeće u člancima Antuna Radića (1899. a, 1899. b, 1901.) u kojima je, kritizirajući politički motiviran vukovački redukcionizam Maretićeve gramatike hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika iz 1899. godine, otvarao novo poglavlje u slavistici – kroatističko – s njegovim središnjim predmetom proučavanja – hrvatskim književnim jezikom kao višestoljetnom povijesnom činjenicom bez koje se ne može napisati ni jedna gramatika hrvatskoga jezika, napose ne ona koja, poput Maretićeve, u samom naslovu nosi pridjevak „književnoga“ jezika, a u obzir ne uzima ni jedno hrvatsko književno djelo! Pomicanjem jezikoslovne pozornosti s mladostovničarskih dijalektoloških istraživanja i opisa organskih idioma na proučavanje književnoga jezika kao činjenice koja ima svoju vlastitu povijest i svoj autonomni razvitak (više ili manje ovisan o narječnoj osnovici iz koje je izrastao, N. B.) Radić kritizira i Maretićevu stilistiku, dodanu gramatici, zamjerkom da je njezin autor naglavce okrenuo Hoffmann–Schusterovu stilistiku iz 1873. poučavajući stilistiku

⁴ Prema ondašnjoj nomenklaturi: Hrvati, Crnogorci, Muslimani i Srbi.

⁵ Navode se samo istaknutija imena.

na primjerima lošega stila, namjesto da stilistička pravila izvodi iz „uzornih djela velikih pisaca“ (Radić, 1901.).

Inzistiranjem na jeziku hrvatskih pisaca, pače velikih pisaca, daje Radić poticaj novomu naraštaju hrvatskih jezikoslovaca da upravo na jeziku hrvatske književnosti i njezinih pisaca izgradi teoriju o hrvatskom književnom jeziku kao posebnom sustavu izraslu tijekom višestoljetne povijesti na širokoj organskoj osnovici triju hrvatskih narječja, po čem se njegov normirani oblik razlikuje od drugih sličnih sustava, s čime južnoslavensko jezikoslovlje valja računati kada je riječ o određivanju načela i sadržaja jezične politike u bilo kojoj državnoj zajednici u kojoj bi se hrvatski našao.

Spremajući novi pravopis, gramatiku i rječnik hrvatskoga jezika, koji su ga imali obuhvatiti u svom njegovu tronarječnom bogatstvu, taj je naraštaj i formalno raskidao s bremenom već nadiđene Khuenove karadžićevštine u hrvatskom jeziku, zaključujući

„da Vukov i Daničićev prijevod sv. Pisma te Vukove zbirke narodnih umotvorina prestaju biti vrelima slovničkih pravila“,

da će se

„nova slovnica usporedno obazirati na jezične pojave u kajkavskom i čakavskom narječju i na jezik naših najstarijih jezičnih spomenika“,

a da će rječnik namjesto štokavskih provincijalizama i turcizama obuhvatiti suvremenu građu, pojmovlje modernoga vremena te znanstveno i strukovno nazivlje (Krstić, 1941.).

Taj je naraštaj hrvatskomu jeziku pristupio kao izrazu kulturnoga i povijesnoga identiteta hrvatskoga naroda, kao povijesnoj činjenici čiji su govornici višestoljetnom porabom razvili poseban hrvatski jezični osjećaj (Guberina, 1940., 1941. ab) izgrađujući tijekom njegova razvitka hrvatski jezik kao suvremeni višefunkcionalni sustav koji se ne može i ne smije nasilno mijenjati i prilagođavati srodnim susjednim jezicima, kako se to pokušavalo za karadorđevićevske Jugoslavije u nastojanju da se izgradi državni jugoslavenski jezik, odnosno „srpsko-hrvatsko-slovenački“, kako se u početku nazivao, u kojem bi svaki jezik ulaznik nečim participirao u „nadjeziku“. Kao učenik praških strukturalista, Jonke je vrlo dobro poznao teoriju razvitka književnoga jezika, pa je mogao postupke monarhističke jugoslavenske jezične politike ocijeniti neznalačkima i laičkima, kako je i učinio u kasnijoj kratkoj sintezi hrvatske jezične povijesti u XX. st.:

„Stvorivši fikciju kao da ne postoje narodi koji zapravo postoje, oni prema toj fikciji samovoljno kroje sudbinu pojedinih književnih jezika, ne uzimajući u obzir kako je razvijeni i stabilizirani književni jezik nekoga naroda velika tekovina i vrednota, laici u tu materiju kulture ubacuju političke kriterije prelazeći preko političkih interesa pojedinih naroda, a misleći samo na svoje“ (Jonke, 1968.–1969.: 15.).

Udio srpskoga u tom, vjerojatno i u svjetskim okvirima jedinstvenom, projektu jezične politike⁶ koja se vodila iz Beograda bio je najpoželjniji i najpoticajniji, a u krajnjem naumu on je trebao postupno posve potisnuti ostale jezike južnoslavenskih naroda (hrvatski, slovenski, crnogorski, bošnjački, makedonski), kao i jezike nacionalnih manjina, te najposlije zagospodariti kao državni jezik. Hrvatsko je gledište o beogradskim jezičnim nasrtajima na jezik školstva, sudstva, vojske, policije, znanosti i svih drugih jezičnih pojava u Hrvatskoj, uključujući i toponime, najslikovitije izrečeno u naslovu Andrićeva serijala: Beograd nam kviri jezik (Andrić, 1923.), a fronta koju su u obranu jezika mobilizirali hrvatski jezikoslovci, godinama objavljujući u dnevnom tisku jezične savjete i upozoravajući na leksičke i gramatičke nepravilnosti (Andrić, 1923.; Dujmušić, 1932.–1935.; Šimčik, 1935.–1941.) ili ih usustavljajući u knjigama (Benešić, 1939.), urodila je izuzetnom senzibilizacijom široke čitateljske publike za jezična pitanja. Bitka za očuvanje hrvatskoga jezika u kraljevskoj Jugoslaviji postala je simbolom sveopćega narodnoga pokreta za očuvanje hrvatskoga kulturnoga identiteta, a sažeta je u glasovitoj knjizi Razlike između hrvatskoga i srpskog književnog jezika Petra Guberine i Krune Krstića iz 1940. U svojoj zreloj fazi, polovicom 1930-ih taj je pokret, suprotstavljajući se vukovštini kao najočitijem znaku jugoslavenskoga jezično-pravopisnoga terora, nastojao uspostaviti pokidanu vezu s višestoljetnom pisanom baštinom zahtjevom za ponovnim povratkom morfonološkomu pravopisu (Dujmušić, 1936. ab, 1938.), kojemu je trajno ostalo vjerno HSS-ovo glasilo Dom, a HSS-ov ga prvak Rudolf Herceg najavljuvao kao konačan hrvatski izbor ako HSS osvoji političku vlast (Ivšić, 1942.: 273.).

U sukobu s beogradskom jezičnom politikom, koja je imala obilježja nasilnoga velikosrpskoga jezičnoga hegemonizma, hrvatska je strana najposlije pobijedila i uspjela prisiliti srpske jezikoslovce da priznaju kako

„i najopštije opservacije svakidašnjega života pokazuju (...) dovoljno jasno da je diferencijacija književnog jezika beogradskog i zagrebačkog književnog područja (...) danas gotov fakat (...) današnji srpskohrvatski književni jezik ima do izvesne mere dve svoje redakcije – *beogradsku* i *zagrebačku*“ (Bošković, 1934.–1935.: 277.).⁷

⁶ Odgovarala bi mu možda Staljinova koncepcija novoga međunarodnoga jezika, koji će, nakon sveopće pobjede socijalističke revolucije, apsorbirati najbolje elemente nacionalnih i zonalnih jezika (Tošović, 1984.: 81.).

⁷ Bošković navodi, među ostalima, sljedeće razlikovne parove hrvatskoga i srpskoga jezika (u kome su pismu hrvatske riječi): *urota* : zavera, *objeda* : kleveta, *dvojben* : sumnjiv, *tlak* : pritisak, *osjećalo* : čulo, *prigoda* : prilika, *ubrojan* : uračunljiv, *upriličiti* : prirediti, *provedba* : izvršenje, *promaknuće* : unapređenje, *navodno* : tobože, *niječan* : odrečan, *obnašati* : vršiti, *odvjetak* : potomak, *tjedan* : nedelja, *opetovati* : ponoviti, *osebujan* : naročit, *otpovijed* : otkaz, *pogibelj* : opasnost, *imenito* : naročito, *izravan* : neposredan, *dobrobit* : blagostanje, *dojam* : utisak, *lisnica* : novčanik, *nenazočan* : odsutan, *podoba* : oblik, *opovrci* : pobiti, *malodoban* : maloletan, *sudbeni* : sudski, *očevid* : uviđaj, *redovit* : redovan, *ovjeroviti* : overiti, *glasovati* : glasati, *bojevan* : borben, *čimbenik* : činilac, *glasina* : glas, *iznovičan* : ponovan, *naobrazba* : obrazovanje, *slagar* : slagač.

Time je hrvatskomu književnomu jeziku već polovicom 1930-ih, dakle prije uspostave Banovine i NDH i mnogo prije sarajevskoga kongresa 1965. na kojem je Milka Ivić otvoreno priznala postojanje varijanata – što se danas zaboravlja – srpska strana priznala ne samo pravni subjektivitet, nazvavši ga upravo u Boškovićevu članku *hrvatskim književnim jezikom*, nego i pravo na samostalni razvitak, pa su sva kasnija hrvatsko-srpska jezična sukobljavanja, koja su obilježila drugu polovicu XX. st., je li varijanta posebni književni jezik ili nije, bila zapravo politikantska natezanja o nazivu i sadržaju nečega što je već davno bilo riješeno.

Činjenicu samobitnosti hrvatskoga jezika nije moglo zaobići ni vrhovno zakonodavno tijelo nove Jugoslavije, AVNOJ, koje je hrvatskomu jeziku, uz makedonski, slovenski i srpski, priznalo 1944. samosvojnost u okviru Federalne Jugoslavije,⁸ zacijelo ne samo s osloncem na pisce poput Augusta Cesarca, Miroslava Krleže, Vladimira Nazora ili Ivana Gorana Kovačića, koji su ili djelatno pridonijeli partizanskomu pokretu osobnim sudioništvom u njem ili pak predratnim promicanjem lijeve misli među hrvatskom inteligencijom stekli zasluga i za njezinu poratnu afirmaciju, nego i s osloncem na djelatnost hrvatskih jezikoslovaca u NDH, kada je ostvareno nekoliko velikih kulturoloških sinteza u Hrvatskom izdavačkom bibliografskom zavodu. Okupljeni u Hrvatskom državnom uredu za jezik (1941.) hrvatski su jezikoslovci nastojali sačuvati znanstvenu autonomiju i suzbiti neprimjerene ideološke isključivosti i ograničenja kakve je jeziku i pravopisu nametao Pavelićev osobni amaterski pristup.⁹ Hrvatski su pravopisni prijevori tada riješeni unutar struke u prilog umjerenomu fonološkomu pravopisu, zahvaljujući u prvom redu Ivšićevu zauzimanju i njegovu znanstvenom autoritetu (Ivšić, 1938.–1939., 1942.), iako je i on sam priznao da se može pisati i etimološki i fonetski „jer se pismo i pravopis mogu za svaki jezik po volji birati i mijenjati“ (Ivšić, 1942.: 285.). Umjereni je hrvatski fonološki pravopis bio izrađen i pripremljen za prijelom (Cipra, Guberina, Krstić,

smion : smeo, *pristojba* : taksa, *tvrtka* : firma, *pohrana* : depozit, *povećalo* : lupa, *glazba* : muzika, *streljivo* : municija, *brojka* : cifra, *krivotvoritelj* : falsifikator, *oporba* : opozicija, *topništvo* : artiljerija, *drvored* : aleja, *kazalo* : registar, *redarstvo* : policija, kada hrvatski ima kovanicu, a srpski višičlani naziv koji može biti i sintaktički izraz (*munjara* : električna centrala, *stotinka* : stoti deo, *kamatnjak* : stopa po kojoj se plaća interes, *obranik* : izabrani sudija, *uspavalo* : sredstvo za uspavlivanje, *povoljština* : kad se nekom izlazi na ruku, *ubožnica* : sirotinjski dom, *međutimnica* : privremena potvrda, *službovina* : položajni dodatak, *nalježba* : nagrada koju neko dobije kad nešto nađe, *strahovlada* : uzurpatorska vlada, *sastojina* : sastavni deo).

⁸ V. Jezik, 1968.–1969.: 140.–142.; 1985.–1986.: 48.–55.)

⁹ Jezično se razdoblje u NDH u suvremenim interpretacijama i danas nerijetko svodi na izrugivanje novotvorenica tipa *okovratni dopupak* (kravata) ili *međunožno dvokotačno guralo* (bicikl), a fonološka se rješenja poput dvoglasničkoga /ie/ na mjestu nekadašnjega dugoga jata pogrešno vezuju uz morfonološki pravopis i noviju hrvatsku jezikoslovnu povijest (Samardžija, 1993.: 37.), pa će to razdoblje trebati ozbiljnije proučiti i valjanije smjestiti u kontekst hrvatske jezikoslovne povijesti.

[1941.] 1998.), ali je njegovo tiskanje zabranjeno, pa se 1942. skupina jezikoslovaca koja je promovirala jezičnu politiku srednjega puta povukla iz službene jezične politike (Kruno Krstić, Blaž Jurišić) i nastavila izvaninstitucijskim radom, istraživanjem i afirmacijom hrvatske jezične baštine, pisanjem jezičnopovijesnih sinteza (Krstić, 1942.) ili strukovnih djela (Jurišić, 1944.), promicanjem kulture pravilnoga govorenja i pisanja. Dio njih dao je, poput Bratoljuba Klaića, suautora u morfonološkom Hrvatskom pravopisu iz 1944., tako kvalitetan prinos da je anonimno uvršten i u djela novojugoslavenskoga jezikoslovlja, pa je Klaić nepotpisani autor i novosadskoga pravopisnoga rječnika Matice srpske i Matice hrvatske iz 1960.

Ljudevit je Jonke kao član Društva za hrvatski jezik, a potom i suradnik Hrvatskoga državnoga ureda za jezik¹⁰ te Ujevićeve Hrvatske enciklopedije bio ne samo svjedokom nego i izravnim sudionikom događaja u kojima su u burnim povijesnim okolnostima hrvatski jezikoslovci promišljeno, zrelo i suvereno vodili hrvatsku jezičnu politiku i afirmirali hrvatski jezik kao punopravnoga člana slavenske jezične zajednice. U te godine, točnije u 1942., pada i početak Jonkeove sveučilišne karijere, kada je izabran za asistenta na Katedri za slavensku filologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu i postao bliskim suradnikom profesora Stjepana Ivšića.

S tim se iskustvom i znanjem Jonke prihvatio nastavka rada na normiranju hrvatskoga jezika i pravopisa u poratnoj Jugoslaviji, angažiravši se pri osnutku Hrvatskoga filološkoga društva 1950. te preuzevši 1952. godine uređivanje *Jezika*, časopisa za kulturu hrvatskoga književnog jezika, kojemu je bio glavnim urednikom punih 17 godina. Jedan od prvih poslova koje je HFD pokrenuo bio je izradba *modernoga* (istaknula N. B.) hrvatskoga pravopisa, jer je Boranićev¹¹ ocijenjen zastarjelim, te najava izradbe rječnika hrvatskoga jezika. Pravopis je bio zamišljen kao skupno djelo pa su u njegovoj izradbi, uz članove HFD-a, sudjelovali predstavnici Odjela za jezik i književnost JAZU, predstavnici Društva književnika Hrvatske, Leksikografskoga zavoda FNRJ, Društva novinara, predstavnici Filozofskog fakulteta, Akademije za kazališnu umjetnost i lektora nakladnih poduzeća.¹²

Polet kojim se u HFD-u krenulo u najavljene poslove splasnulo je kad je u Beogradu 1952. izišao autorski Belićev pravopis srpskohrvatskoga jezika s ekavskim i ijekavskim primjerima u pravopisnom rječniku, koji je Belić odmah po izlasku u izjavi Borbi 21. XII. 1952. provokativno predložio kao privremeno rješenje i srpskoj i hrvatskoj kulturnoj sredini, odnosno kao polazište za razgovore o budućem zajedničkom pravopisu. Bila je to prva naznaka pripreme novoga zajedničkoga pravopisa o kojem hrvatski jezikoslovci nisu ništa znali, kao ni o načelima na kojima bi bio

¹⁰ O njegovu se članstvu u Povjerenstvu za hrvatski jezik, njegovu čistoću i pravopis zaključuje posredno, temeljem vođenja zapisnika njegovih sjednica (Dokumentacija, 1941.; Samardžija, 1993.: 36.).

¹¹ Nakon rata objavljeno je 1947. i 1951. deveto i deseto izdanje.

¹² V. Jezik, 1952.–1953.: 96.

izrađen, još manje o osnovama jezične politike koju bi imao predstavljati. S obzirom na činjenicu da je Jovan Vuković u Sarajevu već bio objavio dvije pravopisne knjižice, jednu o pisanju riječi s nekadašnjim jatom (Pravopisna pravila i uputstva za pisanje ijekavskih glasovnih oblika, 1949.), drugu s komentarima Boranićeva pravopisa iz 1947. i Belićeva iz 1934. (Pravopis savremenog našeg jezika, I. dio, 1952.), a Miodrag Lalević u Beogradu 1953. tiskao opsežni Potsetnik iz srpskohrvatskog jezika i pravopisa s pravopisnim i jezičkim savetnikom, namijenjen cjelokupnom štokavskom govornom području, bilo je jasno da srpski jezikoslovci nastupaju s ambicijom da onemoguće djelovanje Hrvatskoga filološkoga društva i izradbu hrvatskih normativnih priručnika, a time i samostalni razvitak hrvatskoga jezika, prikazujući, poput Moskovljevića, povijesni put hrvatskoga jezika i djelatnost hrvatskih jezikoslovaca kao sljedništvo Pavelićeva režima.¹³ Već iz naslova Belićeva i Lalevićeva djela, u kojem je jezik nazvan *srpskohrvatskim*, razabiralo se da se ide izravno i u reviziju temeljnih avnojskih jezičnih načela, a sadržaj priručnika, napose Lalevićeva podsjetnika, govorio je da se to čini s otvorenih velikosrpskih unitarističkih pozicija, poznatih iz razdoblja monarhističke Jugoslavije.

Jonke je odmah reagirao u Jeziku te se u prikazima knjiga trojice srpskih autora (1952.–1953. ab, 1953.–1954.) odlučno suprotstavio njihovim naumima, uvodeći u raspravu načelo punopravnosti te hrvatsko i srpsko stavlja na istu razinu. Ako bi se radio zajednički pravopis, piše Jonke, onda polazište za njegovu izradbu ne može biti samo Belićev pravopis nego Belićev i Boranićev, prvi kao predstavnik srpske kulturne sredine, drugi hrvatske. Hrvatskoj je neprihvatljivo isključujuće gledište srpskih jezikoslovaca prema oblicima i leksiku koji su uobičajeni u hrvatskoj sredini, a istodobno su im usta puna snošljivosti. Ako je neka riječ ili fraza usvojena u kojoj od dviju književnosti, tada se ona ne može iz nje izbacivati kao provincijalizam na temelju stanja u drugoj književnosti, kako to čini Vuković odbacivanjem riječi *prehrana*, *predodžba*, *proljevlje*, *posjet* ili likova *proljevlje*, *sretan*, *sretnik*, koje proglašava dijalektizmima, što čini i Lalević, jednako kao i s riječima *historija*, *vodstvo*, *krumpir*, *demokracija*, namjesto kojih preporučuje *istorija*, *voćstvo*, *krompir*, *demokratija*, a u Predgovoru nastupa s ambicijom da njegov priručnik bude prihvatljiv cijelomu štokavskom području. Iako je manje netolerantan od Vukovića i Lalevića, Beliću su također oblici *srećan*, *prolećni*, *proliv*, *sticati* „običniji“ i „pravilniji“ od oblika *sretan*, *proljevlje*, *proljevlje* i *stjecati*. Belićev pristup dijelu pravopisnih pitanja hrvatskoj je sredini bio neprihvatljiv; u prvom redu povećani broj fonetskih zapisa (*pretse-*

¹³ Hrvatsku štokavsku jekavštinu, koja je odlika hrvatske stilizacije književnoga jezika više od pet stoljeća, i koju baš stoga i normira 1835. Babukić kao općehrvatsku, Moskovljević vezuje uz režim NDH koji da je „pokušao da stvori poseban hrvatski jezik i to štokavsko-jekavski izgovor, da bi mogao sve jekavce proglasiti Hrvatima i pripojiti ih, s papinim blagoslovom, svojoj državi. Taj je pokušaj propao, ali ljudi koji su mu kumovali (Guberina, Krstić, Benešić i dr.) nisu ni danas bez uticaja“ (Anketa, 1953.–1955., 373; 445.–446.).

dnik, gratski, katšto); neki posve tuđi oblici koji se nude kao dvostrukosti (*vedžbati, vedžbač, vedžbanje*); pisanje prema izgovoru stranih imena i iz jezika koji se služe latiničnim pismom, što je u posvemašnjoj suprotnosti s hrvatskom pravopisnom tradicijom.¹⁴ Poseban je problem naglasni sustav, jer su i Belić i Lalević jedan dio riječi označili prema beogradskom naglasku. Među pravopisnim razlikama dviju sredina Jonke navodi i sastavljeno pisanje prijedložnih izraza i to kao noviju odliku srpskoga pravopisa: „*bestraga, naljeto, naproljeće, najesen, nazimu, podjesen, potstarost, sjeseni, sproljeća, svremenom, naoprezu, najagmu, nasrijedu, posrijedi, nastranu, naprimjer, ići naruku, biti naruci, prekosrca, prekosvijeta, prekoputa, prekomjere, poimenu, smukom, sjadom, svoljom, ususret, uširinu, uvisinu, udlaku, spomoću*“ (Jonke, 1952.–1953. b: 64.).

Pišući o povijesnom dijelu novoga Belićeva pravopisa, upozorio je i na jednu odliku srpske filologije, koja je potpuno nepoznata i neprihvatljiva ozbiljnoj međunarodnoj znanstvenoj zajednici: krivotvorenje podataka. Da bi se prikazala nepostojeća zajednička povijest hrvatskoga i srpskoga jezika, valjalo je neke činjenice lažno prikazati – u ovom slučaju položaj fonema /h/ u fonološkom sustavu književnoga jezika, za koji Belić piše da je u uveden tek 1836., što možda jest istina za srpski književni jezik, piše Jonke,¹⁵ ali nije za hrvatski. Naime nakon izbacivanja fonema /h/ iz fonološkoga sustava 1818., Karadžić ga u srpski književni jezik vraća istom 1836., a u hrvatskom je sastavni dio fonološkoga inventara u slovnice i rječnicima oduvijek, jednako u štokavskim kao i u kajkavskim i čakavskim (Ham, 2006.). Jonke ispravlja i Lalevića koji u podjeljku o povijesti književnoga jezika u svojoj knjizi tvrdi kako je Gaj Hrvatima dao književnu štokavštinu. Nije Gaj Hrvatima dao štokavštinu jer je ona stoljećima sastavnim dijelom hrvatskoga jezika i njegove književnosti, nego ih je u njoj sve ujedinio, poučava Jonke dvojicu srpskih kolega, vjerojatno i ne pretpostavljajući koliko će puta neke činjenice morati ponoviti da bi doprle do druge strane.

Metodologija znanstvenoga rada srpskoga jezikoslovlja bila je Jonkeu dobro poznata. Podsjećao je on kulturnu javnost da su glavni predstavnici jezične politike u komunističkoj Jugoslaviji, poput Belića, bili u kraljevskoj promicatelji militantnoga velikosrpskoga ekspanzionističkoga programa, koji je išao za potpunom jezičnom i vjerskom asimilacijom nesrpskih naroda. Jonke navodi odlomak iz Belićeve knjige Srbija i južnoslovensko pitanje (Niš, 1915.) u kojem stoji kako će Hrvati nakon oslobođenja htjeti da pišu

¹⁴ U zagrebačkom izdanju partijskoga glasila *Borbe* tih su se godina mogli pročitati ovakvi naslovi: „Pozitivan stav Forenj ofisa; Uskoro će biti izrađena nova verzija *Idnovog* plana o Njemačkoj“ (Borba, 1955., 112., str. 1; 146., str. 3.; isticanja N. B.).

¹⁵ Nije ni za srpski, jer se Karadžićeva stilizacija iz 1818. ne može držati početkom srpskoga književnoga jezika, kako to piše Belić.

„u potpunosti onako kako se piše u Srbiji, ne samo zato što je tako najbolje, nego zato što je to Srbija svojim nacionalnim radom izvojevala bilo na polju književnosti, bilo na polju narodnog oslobođenja“

te kako će Srbija

„biti veoma zadovoljna da svojoj braći Hrvatima, pored nacionalnog oslobođenja, donese i crkveno, za kojim su oni dugo vremena uzalud žudeli“ (Jonke, 1968.–1969.: 13.).¹⁶

Ispravicima naoko sitnih, ali ključnih, netočnosti na kojima je srpsko jezikoslovlje pokušavalo izgraditi lažni mit zajedničke jezične povijesti te razotkrivanjem političkih ambicija kojima je u tom bilo vođeno, Jonke je stjecao simpatije i poštovanje hrvatske znanstvene zajednice, izrastajući postupno u središnju figuru otpora srpskomu jezičnomu unitarizmu u socijalističkoj Jugoslaviji, simboliziranu u sindromu „Novoga Sada“. Kako je upravo on bio sudionikom i supotpisnikom Novosadskoga dogovora, a poslije i sutvorcem njegovih ključnih djela, pravopisa i rječnika hrvatskosrpskoga, odnosno srpskohrvatskoga jezika, njegov je lik postao predmetom mnogobrojnih kontroverzija, a njegovo djelo izazovom proučavateljima povijesti hrvatskoga jezika.

(Nastavit će se.)

Literatura

- Andrić, Nikola, 1923., Beograd nam kviri jezik, Obzor, br. 68., Zagreb
- Anketa, 1953.–1955., Anketa o pitanjima srpskohrvatskog jezika i pravopisa, Letopis Matice srpske, 1953., 372., sv. 3.–6.; 1954., 373., sv. 1.–6., 374., sv. 1.–6.; 1955., 375., sv. 1., Novi Sad
- Benešić, Julije, 1939., Gramatyka języka chorwackiego czly serbskiego, Warszawa
- Bošković, Radosav, 1934.–1935., O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnog jezika, Naš jezik, 9.–10., Beograd
- Cipra, Franjo, [1941.] 1998., Hrvatski pravopis, Zagreb (suautori Petar Guberina i Kruno Krstić)
- 1944., Hrvatski pravopis, Zagreb (suautor Bratoljub Klaić)
- Dokumentacija, 1941., Dokumentacija o pravopisnoj problematici 1941. godine, Jezik, 1991.–1992., br. 1. Zagreb
- Dujmušić, Jozo, 1932.–1935., Antibarbarus hrvatskog(a) jezika, Hrvatska straža, 1932., br. 79.–252. (povr.); 1933., br. 3.–282. (povr.); 1934., br. 36.–184. (povr.); 1935., br. 48.–245. (povr.), Zagreb
1936. a, Ne valja pretjerana fonetika! Hrvatski dnevnik, br. 5., str. 10, Zagreb

¹⁶ Za svoj je znanstveni i nastavni rad Aleksandar Belić 1956. u demokratskoj Jugoslaviji primio Orden zasluga za narod prvog reda (Borba, 7. IV. 1956., str. 5).

1936. b, Vukova i Daničićeva fonetika nije mjerodavna, Hrvatski dnevnik, br. 14., str. 21., Zagreb
- 1938., Povratimo se k etimologijskom pravopisu, Nezavisnost, br. 2., str. 2.
- Guberina, Petar, 1938.–1939., Govorni jezik i pisani jezik, Hrvatski jezik, br. 6.–7., Zagreb
- 1940., Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, Zagreb (suautor Kruno Krstić)
1941. a, Hrvatski jezični osjećaj, Novi list, br. 38., Zagreb
1941. b, Hrvatski književni jezik i hrvatski jezikoslovci, Hrvatska revija, br. 6., Zagreb
- [1941.] 1998., Hrvatski pravopis, Zagreb (suautori Franjo Cipra i Kruno Krstić)
- Ham, Sanda, 2006., Povijest hrvatskih gramatika, Zagreb
- Ivšić, Stjepan, 1938.–1939., Etimologija i fonetika u našem pravopisu, Hrvatski jezik, br. 1., Zagreb
- 1942., Naš izgovor kroz rime, Alma mater Croatica, br. 8./9., Zagreb
- Jonke, Ljudevit, 1952.–1953. a, Aleksandar Belić: Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika, Beograd 1950., Jezik, br. 4., Zagreb
- 1952.–1953. b, Dr Jovan Vuković: Pravopis savremenog našeg jezika. I. dio, Sarajevo 1952., Jezik, br. 2., Zagreb
- 1953.–1954., Miodrag S. Lalević: Potsetnik iz srpskohrvatskog jezika i pravopisa s pravopisnim i jezičkim savetnikom, Beograd, 1953, Jezik, 1953. – 1954., br. 3., Zagreb
- 1968.–1969., Razvoj hrvatskoga književnog jezika u 20. stoljeću, Jezik, br. 1., Zagreb
- 1970., Tolerantno i načelno, Domovina dopire dotle dokle seže jezik, Vjesnik, br. 8558., Zagreb
- 2000.–2001., Za demokratski dogovor u sadašnjem trenutku, Zaprešićki godišnjak, br. 10.–11.
- Jurišić, Blaž, 1921., Bit hrvatsko-srpskoga spora, Hrvat, br. 404., Zagreb
- 1933.–1934., Književni i narodni jezik, Omladina, br. 2., Zagreb
- 1940.–1941., Problem hrvatske jezične posebnosti, Nastavni vjesnik, br. 4., Zagreb
- 1944., Nacrt hrvatske slovnice I., Glasovi i oblici u poviestnom razvoju, Zagreb
- Klaić, Bratoljub, 1944., Hrvatski pravopis, Zagreb (suautor Franjo Cipra)
- Krstić, Kruno, 1940. a, Hrvatski književni jezik, Obzor, br. 51., Zagreb
1940. b, Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, Zagreb (suautor Petar Guberina)
- [1941.] 1998., Hrvatski pravopis, Zagreb (suautori Petar Guberina i Franjo Cipra)
- 1941., Načela Pokreta za hrvatski književni jezik, Hrvatski narod, br. 115., Zagreb
- 1942., Povijesni put hrvatskoga književnog jezika, Hrvatska revija, br. 8., Zagreb
- Radić, Antun, 1899. a, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika. Napisao dr. T. Maretić, kr. sveuč. profesor, Obzor, br. 144., 146., 147., 148., Zagreb
1899. b, Hrvatski književni jezik, Vienac, br. 28., 35., 37.–39., Zagreb
- 1901., Maretićeva stilistika, Vienac, br. 5.–11., Zagreb

- Samardžija, Marko, 1990., Ljudevit Jonke, Zagreb
1993., Hrvatski jezik u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Zagreb
2006., Hrvatski jezik od početka XX. stoljeća do godine 1945., u knjizi: Hrvatski jezik u XX. stoljeću, Zagreb
- Šimčik, Antun, 1935.–1941., Jezične bilješke, Hrvatska straža, 1935., br. 200.–288. (povr.); 1936., br. 109.–160. (povr.); 1937., br. 22.–284. (povr.); 1938., br. 13.–292. (povr.); 1939., br. 27.–225. (povr.); 1940., br. 49.–227. (povr.); 1941., br. 9.–10., Zagreb
- Tafra, Branka, 2007., Ljudevit Jonke o hrvatskom jeziku u 19. stoljeću, Jezik, br. 3., Zagreb
- Tošović, Branko, 1984., Rješavanje jezičkog pitanja u SSSR-u, Sveske, br. 5.–6., Sarajevo

LJUDEVIT JONKE O STRANIM RIJEČIMA U HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Stojan Vrlić

Ljudevit Jonke u svome se radu više puta izravno osvrtao na pitanje stranih riječi u hrvatskom književnom jeziku. To nam govore i sami naslovi njegovih članaka, primjerice Odnos prema stranim riječima (Jonke, 1965.: 304.). U tom se članku profesor Lj. Jonke zalaže za „snošljivost“ prema stranim riječima u odnosu na 19. stoljeće u kojemu su se strane riječi i izrazi upravo nemilice izgonili iz hrvatskog jezika i stvarale se mnoge „kovanice“. Međutim, kako ističe i sam Lj. Jonke u istom tekstu, bio je to „i jedan oblik borbe za pravo narodnog jezika i za samoodržanje“. Kasnije je rat protiv tuđica zamijenjen „obiljem tuđica iz svih mogućih jezika“.

Ukazujući ovdje na drugu krajnost, Lj. Jonke zalaže se za srednji put kao najbolje rješenje. Već iz toga što je ovdje rečeno, lako je primijetiti kako Lj. Jonke nije bio brzoplet, nego je, kao što je to i inače činio, svakom problemu prilazio s mnogo razumijevanja i suzdržanosti.

Tako će se u istom članku naći da autor ističe da nema jezika bez stranih utjecaja jer je jezik „živa slika života jednog naroda“. Ali, u odnosu jezika prema jeziku primjećuju se i „nasilni utjecaji“.

U našoj povijesti, ističe autor, nerijetko se događalo da se riječi vladajućeg naroda nameću i potiskuju riječi pokorenog naroda:

„Tako se npr. u našem štokavskom dijalektu proširilo mnogo turskih riječi za nekoli-kostoljetnog robovanja Turcima, u čakavskom talijanskih, a u kajkavskom njemačkih u doba dominacije Mlečana i Nijemaca. Ali ovo što je zahvatilo pritiskom naše narodne